

ШУКУРОВ Ёрқин Алиджанович
Ўзбекистон халқаро ислом академияси
Араб тили ва адабиёти ал-Азҳар
кафедраси катта ўқитувчиси

ТАЪЛИМ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ДИФФЕРЕНЦИАЛ ЁНДАШУВНИНГ АҲАМИЯТИ

ЗНАЧЕНИЕ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ПОДХОДА В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРАЗОВАНИЯ

THE IMPORTANCE OF THE DIFFERENTIAL APPROACH IN IMPROVING EDUCATIONAL EFFICIENCY

Аннотация: Мақолада умумтаълим мактаб таълим сифатини оширишда шахсга йўналтирилган таълим технологияларининг ўрни ва аҳамияти, шунингдек мактаб битирувчиларининг ҳаётий мақсад ва тамойилларни танлашдаги зарурати ёритилган. Бундан ташқари таълим самарадорлигига эришишда дифференциал ёндашувнинг ўзига хос хусусиятлари очиб берилган. Ўқув машғулотларини ташкил этишда ўқув мақсадларини танлашга оид методик тавсиялар, педагог томонидан эътиборга олинishi зарур бўлган педагогик омиллар таҳлил қилинган.

Калим сўзлар: таълим сифати, таълим технологияси, шахсга йўналтирилган технологиялар, педагогик технология, педагогик фаолият, таълим, таълим берувчи, таълим олувчи.

Аннотация: В статье раскрываются роль и значение личностно-ориентированных образовательных технологий в повышении качества образования в общеобразовательной школе, а также подчеркивается необходимость выпускников школ в выборе жизненных целей и принципов. Кроме того, выявлены отличительные черты дифференцированного подхода к достижению образовательной эффективности. Анализируются методические рекомендации по выбору воспитательных целей при организации учебных занятий, педагогические факторы, которые необходимо учитывать педагогу.

Ключевые слова: качество образования, образовательная технология, личностно-ориентированные технологии, педагогическая

технология, педагогическая деятельность, образование, преподаватель, ученик.

Abstract: The article reveals the role, and importance of student-centered educational technologies in improving the quality of education in a general education school, and also emphasizes the need for school graduates to choose life goals and principles. In addition, the distinctive features of a differentiated approach to achieving educational efficiency are revealed. Methodical recommendations on the selection of educational goals in the organization of training sessions, pedagogical factors that need to be taken into account by the pedagogue are analyzed.

Keywords: education quality, educational technology, student-centered technologies, pedagogical technology, pedagogical activity, education, student, teacher.

КИРИШ

Бугунги ахборот коммуникация технологиялари ривожланган даврда мактаб таълими соҳасида ўқувчиларнинг шахс сифатида имкониятлари ва эҳтиёжларини ҳар доимгидан ҳам кўпроқ инobatга олишни тақозо қилмоқда. Зеро, таълим шахснинг касбий жиҳатдан ривожланишини таъминловчи асосий омил саналади. Яъни, давр талабларига тўла жавоб бера оладиган таълим ўз хусусиятига кўра шахсга йўналтирилган бўлиши, демакки, унинг ҳаётий интилишлари, эҳтиёжлари ҳамда қизиқишларига мос келиши лозим. Бу эса шахс томонидан мавжуд билимларнинг ўзлаштирилиш даражаси ва шахс қобилиятини инobatга олган ҳолда табақалаштирилиши мақсадга мувофиқлигини кўрсатади.

Бугунги кунга қадар жаҳоннинг кўпгина ривожланган мамлакатлари таълим тизимида устувор ўринни эгаллаб келган ҳамда билимларни ўзлаштиришнинг ўртача даражасига эга бўлган таълим олувчиларга мўлжалланган анъанавий таълим истеъмолчилар эҳтиёжини қондира олмаяпти. Узлуксиз тадқиқотлар, таълим самарадорлиги ва истиқболини белгилаш йўлидаги амалга оширилган таҳлиллар замонавий шароитда анъанавий таълимнинг давлат томонидан эркин, мустақил ва ҳар томонлама камол топган шахсни тарбиялаб вояга етказишга қўйилаётган ижтимоий талабни қондириш имкониятига эга эмаслигини кўрсатмоқда. Тақомиллашган таълим тизими таълим олувчиларнинг ички

имкониятларини тўла рўёбга чиқариш ва қобилиятларини ривожлантириш имкониятига эга бўлиши муҳим аҳамиятга эга.

Барча замон ва маконда ҳам таълим тизими маълум ижтимоий, иқтисодий, маданий ҳамда илмий-техникавий эҳтиёжларни қондиришга хизмат қилиб келган. Зеро, бу каби эҳтиёжлар, биринчидан, таълим мақсадларини белгилаш учун асос бўлади; иккинчидан, таълим мақсадларини амалга ошириш ва уларни такомиллаштириш учун зарур бўлган шарт-шароитларнинг яратилишига туртки беради. Таълим тизимининг ривожланишида ижтимоий-иқтисодий омиллар дастлабки асос саналади. Айнан жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий тузилмаси яна кўплаб омиллар билан ўзаро мувофиқликда таълим тизимини шакллантириш ва ривожлантириш учун зарур бўлган шарт-шароитларни яратиш имконини беради. Илмий-техник тараққиёт, мавжуд маданий ва ижтимоий-ғоявий муҳит жамиятда ижтимоий-иқтисодий ўзгаришларни амалга оширилишини рағбатлантиради ёки мавжуд тизимни, шу жумладан, таълим тизимининг ривожланишига тўсқинлик қилади.

АСОСИЙ ҚИСМ

Таълим тизими олдида қўйиладиган масалалардан энг муҳими – унинг жамият олдида ижтимоий-иқтисодий ва маданий соҳаларида юзага келган муаммоларни ижобий ҳал қилишга ёрдам беришдан иборатдир.

Умумтаълим мактабларининг жамият томонидан қўйиладиган ижтимоий талабларга тезкор жавоб бера олиши, юзага келган янги вазиятга тез мослашиши, шу билан бирга, тўпланган илғор тажрибаларни сақлаб қолиши муҳимдир. Тадқиқотларнинг кўрсатишича, умумтаълим мактаблари бир қадар консерватив хусусиятга эга бўлиб, уларда фаолият олиб бораётган ўқитувчиларнинг аксарияти рўй бераётган ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар ва илмий-техник тараққиётга жуда сустраслашадилар. Кўп вазиятларда янгиликлар ижобий қабул қилинмайди. Илғор тажрибалар, янгиликларнинг ўқитувчилар ва ўқувчилар томонидан ижобий қабул қилиниши учун маълум вақт талаб этилади.

Бироқ, глобал ахборотлашув шароитида инновацион педагогик технологияларини қабул қилиш ва улардан таълим жараёнида самарали

фойдаланиш масаласининг ижобий ҳал этилиши эътирозларга сабаб бўлмаслиги лозим. Агарда анъанавий таълим устувор бўлган даврларда таълим тизимида ўқитиш етакчи ўринни эгаллаган бўлса, мавжуд шароитда мустақил ўқиш тизимнинг муҳим жиҳати ҳисобланади. Шу сабабли эндиликда “ўқитувчи – дарслик – ўқувчи” тамойили “ўқувчи – дарслик – ўқитувчи” тарзида ўзлаштирилиши мақсадга мувофиқдир [13]. Ушбу тамойилга кўра ўқитувчининг асосий вазифаси аниқ таълимий мақсадларга мувофиқ ўқувчиларнинг мустақил таълим олишга йўналтирилган фаолиятларини ташкил этиш, уларни мустақил билим эгаллаш ва ўзлаштирган назарий билимларни амалиётда фаол қўллашга ўргатишдан иборат. Эндиликда ўқитувчи асосий эътиборни тайёр билимларни ўқувчиларга узатишга эмас, аксинча, уларни турли манбалардан фойдаланган ҳолда билимларни мустақил ўзлаштириш, уларда мустақил, эркин фикрлаш қобилиятини шакллантириш, шахсий нуқтаи назарларини исботлай олиш, аввал ўзлаштирилган билимларни янги маълумотлар билан бойитишга имкон берувчи самарали методларни танлай олишга қаратиши зарур.

Маълумки, XX асрнинг бошларида ўқув машғулотлари шундай тузилган эдики, унга кўра ўқувчи ҳар куни муайян фанлар мажмуаси (масалан, бир соат математика, бир соат, физика, бир соат адабиёт, мусиқа ва ҳоказолар) дан таркиб топган жараёнда асосий иштирокчи бўла олиши талаб этиларди. Машғулотлар сўнггида эса айнан мана шу предметлар бўйича уй вазифалари топшириларди. Ўқувчи санаб ўтилган предметлар бўйича ўзлаштирган билимларни ўзаро бир-бирига боғлашга қийналарди, предметлар ўртасидаги ўзаро боғлиқнинг тизимда акс этишини англашда қийинчиликларни ҳис этарди.

Россиялик машҳур педагог Б.С.Гершунский XXI асрда таълим тизимида устувор аҳамият касб этувчи таълимий-педагогик тамойилларни башоратлар экан, педагогик жараён самарадорлигини ошириш йўллари тадқиқ этишда уни қайта йўналтириш зарурлигига эътиборни тортади. Бунда қуйидагиларга эришиш мақсадга мувофиқдир:

- ўқувчининг ижрочи, натижавий фаолияти ўрнига ўқув жараёнининг барча босқичларида ижодий, изланувчан фаолиятини ташкил этишга эришиш;

- қатъий бошқарув, таълим, тарбия ва ривожлантиришнинг мақсад, мазмун, метод,

восита ва ташкилий шакллари бирлигини таъминлашдан таълим олувчиларнинг ўқув-англаш фаолиятини индивидуаллаштириш ва табақалаштиришга ўтиш:

– таълим жараёнининг барча элементларини ягона ғояга бўйсундиришдан ғоявий кўп фикрлилик, ҳаётий мақсад ва тамойилларни танлашда таълим олувчилар эркинлигини таъминлаш;

– технократик ва инсонпарварлик йўналишлари ва устувор тамойиллари тизимининг ўзаро мувофиқлигидан педагог ва таълим олувчиларнинг таълимий ва ўқув-англаш борасидаги ўзаро фаолиятларининг табиий ривожланиш билан уйғун бўла олишига эришиш [13].

Шундай экан, замонавий жамиятда таълим тизими тараққиётининг истиқбол йўналишларида қуйидагилар кўзга ташланади: турли билим соҳалари бўйича шахснинг хилма-хил, мустақил ва мақсадга мувофиқ фаолияти негизида интеллектуал ва ахлоқий ривожланишини таъминлаш. Ривожланган мамлакатлар – АҚШ, Буюк Британия, Франция, Германия, Канада ва бошқаларда таълимий ислохотларни амалга оширишда айнан юқорида қайд этилган йўналиш асосий деб қабул қилинган. Шунга кўра қуйидаги уч муҳим вазифалар белгиланган:

1) таълим тизимини ислох қилиш;

2) таълим олувчиларнинг мустақил фаолият олиб боришлари, фаолликлари ва тафаккур юрита олишларини таълим ва тарбиянинг етакчи тамойиллари сифатида эътироф этиш;

3) таълим жараёнида илғор ахборот технологиялари, техник воситаларни интеграциялаш [8].

Яқин-яқингача мавжуд шароитда, яъни таълим олувчиларга билимларни узатишда синф-дарс тизимидан оммавий фойдаланган вақтда анъанавий ёндашувга кўра юқорида санаб ўтилган вазифаларни ижобий ҳал қилишнинг имкони йўқ деб ҳисобланарди. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни талабларига кўра вазият бутунлай ўзгарди. Республика мустақилликка эришгандан сўнг ўтган йиллар давомида таълимий ислохотларнинг етакчи вазифаларини ҳал қилиш учун етарлича шароит яратилди ва улар ижобий ҳал қилинди. Хўш, бу йўлда яратилган зарур шарт-шароитлар нималардан иборат эди? Улар қуйидагилардир:

1) ҳар бир таълим олувчининг ўқув-англаш жараёнида фаол иштирок этиш имконияти инobatга;

2) педагог ва таълим олувчилар ўртасида ўзаро ҳамкорликни қарор топтиришнинг имкониятлари ўрганилди [1].

Таълимий ислохотларда устувор этиб белгиланган вазифаларни ҳал қилишда узлуксиз таълим тизимида фаолият юритаётган барча таълим муассасалари, давлат ҳамда жамиятнинг имкониятларини бирлаштириш, муайян нуктага тўплаш талаб этилади. Эндиликда таълим муассасаларида замонавий ахборот технологиялари ёрдамида масофавий таълимдан фойдаланган ҳолда мавжуд билимларни мустаҳкамлаш, бойитиш, изчил равишда ўз устида ишлашга бўлган эҳтиёжни қондириш йўлида амалий ҳаракатлар олиб борилмоқда.

Мазкур долзарб педагогик муаммони ҳал қилиш самарали ва изчил, шу билан бирга киска муддатларда амалга оширилиши лозим. Шу сабабли таълим тизимининг асосий элементлари, ташкилий қисмлари ўртасидаги алоқа характери инobatга олиш, яхлит занжирни яратилишида муҳим бўлган бўғинни топа олиш, яъни янги ижтимоий ва иқтисодий шароитда таълим мақсадини аниқ бажаришга эришиш мақсадга мувофиқдир.

Бизнинг фикримизча, таълим тизимининг яхлит занжирида боғловчи муҳим бўғин – бу ўқитиш жараёнида илғор педагогик ва ахборот технологияларни қўллаш ҳисобланади. Уларни бир-биридан ажратиш мумкин эмас. Зеро, илғор педагогик технологияларни таълим жараёнига кенг татбиқ этиш таълим парадигмаларининг ўзгартирилишига олиб келади. Ва фақат янги ахборот технологияларигина илғор педагогик технологияларда жам бўлган имкониятлардан самарали фойдаланиш имкониятини яратади.

Бугунги кунда замонавий педагогик таълим нафақат ижтимоий-иқтисодий ва демографик вазиятни, шу билан бирга тарихий-маданий анъаналарни ҳам инobatга оладиган барқарор ва самарадор таълим тизимининг ташкил этилишини тақозо қилади.

Маълумки, педагогик фаолият кўп миқдорда интеллектуал, ҳиссий, жисмоний ва асаб тизими орқали қувватни сарфлашни талаб этади. Қувватнинг бу тарзида сарфлаш натижасидагина шахснинг ижтимоий фаоллигини таъминловчи англаш ва мулоқот жараёни ташкил этилади. Ўқув машғулотларининг тизимли ташкил

этилиши натижасида онгли фаолият жараёни йўлга қўйилади ва бу жараёнда шахсга хос муҳим фазилатлар, яъни умумий лаёқатлилик, меҳнатсеварлик, ишчанлик, мустақиллик, ижтимоий фаоллик, масъулият ва бошқалар қарор топади. Фаолиятнинг янги характер касб этиши шахсни шакллантириш эҳтиёжини қондиради, ушбу эҳтиёжнинг қондирилиш натижаси эса индивидуал имкониятларнинг очилиши учун бошланғич асос, пойдевор бўлиб хизмат қилади.

Ўқув предметлари бўйича яратилган Давлат таълим стандартлари йўналишларга мувофиқ умумтаълим муассасаларида ўқитилиши йўлга қўйилган ҳар бир ўқув предмети бўйича ўқувчиларда муайян билим, кўникма ва компетенциялар даражасининг ҳосил бўлиши зарурлигини назарда тутади. Ўқувчиларнинг психологик хусусиятлари ҳамда индивидуал имкониятлари уларнинг эса талаб этилувчи билим, кўникма ва малакалар даражаларини етарлича ўзлаштиришларига имкон бермайди. Мазкур муаммони ҳал этишда илғор ғояларга асосланувчи замонавий ўқитиш технологиялари муҳим ўрин тутади [2].

Машҳур педагог-олим Б.С.Гершунский ХХI асрга хос бўлиши назарда тутилувчи устувор хусусиятларни аниқлар экан, педагогик жараён самарадорлигини ошириш йўллариини белгилашда қуйидагиларга эътиборни қаратиш кераклигини таъкидлайди:

1) ўқув жараёнининг барча босқичларида таълим олувчилар фаолиятида ижодий изланиш элементларининг устунлиги;

2) тарбия, таълим ва ривожлантириш мақсадлари, мазмуни, методлари ва ташкилий шакллариини қатъий бир хиллаштирилишини инкор этган ҳолда таълим олувчиларнинг ўқув-билиш фаолиятларини индивидуаллаштириш ва табақалаштириш;

3) таълим жараёнининг барча таркибий қисмларининг ягона ғояга бўйсундирилишига барҳам берган ҳолда фикрлар хилма-хиллиги, ижтимоий борлиқни тушуниш, ўзаро ишончни қарор топтириш, маънавий шаклланиш ва ривожланиш йўллариини эркин танлашга эришишни қарор топтириш;

4) технократик ва инсонпарвар йўналишларнинг номутаносиб тизимида барҳам берган ҳолда табиий равишда педагоглар ва таълим олувчиларнинг таълим ва ўқув-билиш фаолиятининг ўзаро бирлигини таъминлаш

[13].

Билдирилган фикрлардан англанадики, замонавий шароитда ҳар қандай жамиятда таълим тизимини ривожлантиришнинг стратегик йўналиши – бу шахсда турли соҳаларга оид билимларни мустақил эгаллаш кўникма ва малакаларини ҳосил қилиш орқали уни интеллектуал ва маънавий-ахлоқий жиҳатдан ривожлантиришдан иборат. Ушбу йўналишда таълимни ривожлантиришда қуйидаги уч асосий вазифани ҳал этиш долзарб аҳамиятга эга дея эътироф этилган:

1) таълим тизимини қайта қуриш;

2) таълим-тарбия жараёнида энг устувор тамойиллар сифатида – таълим олувчиларнинг мустақил фаолият кўрсатишлари ва эркин фикрлашларига эришиш;

3) таълим жараёнида илғор ахборот технологияларидан самарали фойдаланиш [13].

Мустақиллик йилларида қисқа вақт ичида таълим тизимини қайта қуриш ҳамда таълим жараёнида илғор ахборот технологияларидан самарали фойдаланишга имкон берувчи зарур шарт-шароитлар яратилди. Яъни: ҳар бир ўқувчининг билимларни суғурувчи субъект бўлиши инкор этилиб, у мустақил таълим олиш, ўзлаштирган билимларини амалиётда фаол қўллаш, шунингдек, ташкил этаётган фаолиятида муваффақиятларга эришиш чора-тадбирларини белгилашда мустақил фикрлаш имкониятига эга бўлишига эътибор қаратилмоқда. Шунингдек, ўқувчиларни ҳамкорликда ишлаш, уларда коммуникатив қобилиятни ривожлантириш, уларнинг маълум бир муаммо юзасидан нафақат ўзи яшаётган минтақа, шу билан бирга бошқа мамлакатларнинг ёшлари билан ўзаро фикр алмашишлари, ҳал этилаётган масала юзасидан шахсий фикрларни илгари суриш, уларни далиллар асосида асосли баён этишларига эришиш, ана шу мақсадда ахборот технологияларида мавжуд бўлган маълумотлардан фойдаланиш имкониятига эга бўлишлари учун шароит яратиши лозим.

Бу каби масалаларни ҳал этишда умумтаълим муассасаларига эмас, балки республика узлуксиз таълим тизимида фаолият олиб бораётган таълим муассасаларининг барчаси бирдек фаоллик кўрсатишлари талаб этилади. Ана шундагина таълим олишни такомиллаштириш борасидаги ижтимоий эҳтиёжни қондириш имконияти юзага келади.

Бу ўринда янги ахборот ва илғор педагогик технологиялардан самарали фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Бизнинг фикримизча, янги ахборот ва илғор педагогик технологияларни бири-бирдан ажратиш тўғри эмас. Бинобарин, илғор педагогик технологиялардан таълим жараёнида самарали фойдаланиш таълим мазмунини такомиллаштириш, сифатини ошириш ва самарадорлигини таъминлашга ёрдам беради, янги ахборот технологиялари эса педагогик технологиялар имкониятларининг оширилишини таъминлайди.

Инновацион таълим технологияларидан фойдаланиш натижасида ўқувчиларда таълим дастурларини мустақил равишда лойиҳалаштира олиш ва уларни амалиётга муваффақиятли татбиқ этиш қобилиятини ривожлантириши лозим. Зеро, мутахассиснинг касбий салоҳияти у томонидан тўпланган назарий билимларни амалиётда қўллашдангина иборат бўлиб, қолмай, балки мавжуд билимларидан ўқитишнинг мақбул йўл ва самарали методларини танлашда фойдалана олиши муҳим саналади [13].

ХУЛОСА

Хулоса қилиб, таълим фаолияти шахс ижтимоий фаолиятининг асосий турларидан бири сифатида моддий борликни идрок қилиш, ижтимоий муносабатларни ташкил этиш жараёнларига хос интеллектуал, ҳиссий ва жисмоний куч сарфланиши ҳисобига йўлга қўйилади. Мунтазам ташкил этилувчи машғулотлар натижасида онгли фаолият жараёнлари мувофиқлаштирилади ва ўқувчиларнинг муҳим психологик хусусиятлари, умумий қобилиятлари, мустақилликлари, ижтимоий фаолликлари, масъулиятлари ва бошқа муҳим сифатлари ривожлантирилади. Ўқувчиларда юзага келаётган янги эҳтиёжлар таълим фаолиятининг ўзгарувчанлигини таъминлайди, эҳтиёжларнинг кондирилиши эса индивидуал ижодий имкониятларини очиб беришда муҳим омил ҳисобланади [13].

Педагогик фаолият негизида моделлаштириш методининг қўлланилиши ўқувчиларнинг касбий йўналганлигини фаоллаштиради, уларни назарий ва амалий билимлар билан пухта қуроллантирилишига ёрдам беради. Ушбу метод ёрдамида ўқувчиларнинг педагогик

нутки такомиллаштирилади, педагогик таъсир кўрсатиш қобилияти ривожланади, мавжуд вазиятларни чуқур таҳлил қилиш, кузатиш ва тўғри, оқилона баҳолай олиш малакаси ошади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни, 23.09.2020 йилдаги ЎРҚ-637-сон.
2. «Умумий ўрта таълим тўғрисида низом». Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 15 мартдаги 140-сон қарори
3. Авлиякулов Н.Х., Мусаева Н.Н. Модулли ўқитиш технологиялари. – Т.: “Fan va texnologiyalar” нашриёти, 2007. – 97 б.
4. Ганиева М.А., Файзуллаева Д.М. Кейс-стади ўқитишнинг педагогик технологиялари тўплами / Мет.қўлл. “Ўртамахсус, касб-хунар таълими тизимида инновацион технологиялар” сериясидан. – Т.: ТДИУ, 2013. – 95 б.
5. Гершунский Б. С. Прогностические методы в педагогике. М., Просвещение, 2001.
6. Ишмухамедов Р., Абдукодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар / Амалий тавсиялар. – Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2008. – 180 б.
7. Олимов Қ.Т. Педагогик технологиялар. – Т.: “Fan va texnologiyalar” нашриёти, 2011. – 275 б.
8. Разумовский В.Г. «Инновации в преподавании физики в школах за рубежом». Новосибирск: РИД НГУ, 2005.
9. Рўзиева Д., Усмонбоева М., Ҳолиқова З. Интерфаол методлар: моҳияти ва қўлланилиши / Метод.қўлл. – Т.: Низомий номли ДТПУ, 2013. – 115 б.
10. Сайфуров Д. Малака ошириш тизимида масофавий таълимни ташкил этишнинг ўзига хос хусусиятлари // Касб-хунар таълими – Т.: 2002. - №5. – 28-29-б.
11. Сайфуров Д. Масофадан ўқитиш тизимининг шаклланиши ва ривожланиши // Касб-хунар таълими – Т.: 2004. - №6. – 16-20-б.
12. Файзуллаева Д.М., Ганиева М.А., Неъматов И. Назарий ва амалий ўқув машғулотларда ўқитиш технологиялари тўплами / Мет.қўлл. Ўрта махсус, касб-хунар таълимида инновацион таълим технологиялари сериясидан – Т.: ТДИУ, 2013. – 137 б.
13. Хурвалиева Т.Л. Мактаб амалиётчи-психологлари малакаларини оширишнинг педагогик шарт-шароитлари (илғор педагогик технологиялардан фойдаланиш мисолида): Пед. фанл.номз. ... дисс. – Т.: 2008. – 167 б.